

**ФАСАДНИ НАДПИСИ НА ЦЪРКВАТА „СВ. ДИМИТЪР“
В С. ДОДУЛАР, СОЛУНСКО**

ГЕОРГИ МИТРИНОВ

ИНСТИТУТ ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК „ПРОФ. Л. АНДРЕЙЧИН“ ПРИ БАН
mitrinov@abv.bg

**FACADE INSCRIPTIONS OF THE SAINT DIMITAR CHURCH
IN THE VILLAGE OF DODULAR, THESSALONIKI REGION**

GEORGI MITRINOV

INSTITUTE FOR BULGARIAN LANGUAGE, BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES
mitrinov@abv.bg

The church of Dodular village, Thessaloniki region, is one of the few old-time Bulgarian churches in the region which has preserved Bulgarian traces even after the changes they have gone through, connected with expunging all the traces of a preceding Bulgarian presence undertaken by the Greek authorities. The façade Cyrillic inscription above the entrance of the church reveals valuable information about its Bulgarian past and the struggle of the local original Bulgarian Christian inhabitants for affiliating to the Bulgarian exarchy.

Keywords: Bulgarian language, Bulgarian renaissance, language history, epigraphy, history

Додулар (дн. грц. Диавата) е едно от многото някогашни български села в Солунско. Разположено е в Солунското поле, между реките Галик (грц. Галикос) и Вардар (грц. Аксиос), някога в близост до гр. Солун, а днес негов квартал. Данни за селото не се откриват в османски данъчни документи от XVII в. (Грозданова/Grozdanova 1989: 278–320). Във външните стени на църковния храм има вградени отделни надгробни камъни, един от които, с форма на кръст, е с изписана дата 1747 г. Разчита се и изписано име: Нику Теодору. Това показва, че през първата половина на XVIII в. селото е съществувало, тъй като е имало и гробище.

В статистика на населението от вилаетите Адрианопол, Монастир и Салоник, по данни от 1873 г. селото е отбелязано с име Dondulare (Дондуларе; Дрося) и с население от 30 домакинства и 140 жители българи (Статистика/Statistika 1878: 150–151). По данни на В. Кънчов, в 1900 г. с. Доду-

лари има 180 жители (Кънчов/Kanchov 1970: 441). Сведенията на училищен инспектор към Българската екзархия, направил посещение през 1909 г., сочат, че то има 40 къщи, от които 28 български и 11 на цигани християни, които говорят български, както и 1 на цигани мюсюлмани. Според него до преди няколко години селото е било чисто българско. Отбелязва още, че Додуларе е най-старото българско село в Солунско, без да посочва никакви конкретни данни в подкрепа на твърдението си (Рапорт/Raport 1909a). Според сведения от османски данъчни регистри за XVI в., през 1568–1569 г. селото е населено изцяло с мюсюлмани (ТДИМН/TDIMN 2002: 444–445).

След Междусъюзническата война от 1913 г. Додуларе остава в гръцка територия. През 1926 г. там са заселени гръцки малоазийски бежанци, както и кавказки арменци, бежанци от Турция. Гръцките власти заменят името му с гръцко Диавата. Днес, както бе посочено по-горе, някогашното българско с. Додуларе се е сляло с милионния град Солун и е негов квартал.

Местната църква е с патронно име „Св. Димитър“. Според фасадния надпис над входа тя е обновена през 1853 г. По сведения на училищния инспектор от гр. Солун Димитър Ангелов Додулар е чифлигарско село, което през 1908 г. брои 42 къщи – 27 български и 15 цигански. През 1852 г. селяните купуват от местния бей 4 погона¹ земя сред селото и си построяват църква на следващата 1853 г. Тя била голяма и богато украсена. Местните българи се отказват от Гръцката патриаршия през 1873 г. През 1881 г., принудени от богатия местен бей чифликчия, те пак минават към Патриаршията. В 1895 г. отново се присъединяват към Българската екзархия. В архива на Българската екзархия се открива молба на селяните на с. Дудулари (Дудулар) и „третия ханя“ (!) за приобщаване към нея с датировка 09.12.1896 г. Най-отдолу, под текста, са изписани имена с кирилска графика, вероятно на първенци на селото: Вашилъ Георгоф, Георгй Панайот, Христо Костовъ, Арезан Митре, Костадинъ Георгев. В молбата е отбелязано: *...съобщаваме на Ваше Бла-/женство, че подадохме заявление на Прави-/телството ни, съ което извястяваме, че се / отказваме от Гръската Патриаршия / и припознаваме вядомството на святата / ни Българска Екзархия...* (Молба/Molba 1896: 100). В рапорта на училищния инспектор пише още, че през 1902 г. под натиска на официалната власт и на покровителстваните от нея гръцки андартски чети, които тормозели местното българско население, след като били арестувани първенците на селото, останалите селяни подали заявление за преминаване отново под ведомството на Патриаршията, с искане тя да ги покровителства. След 2 месеца, когато първенците били освободени, отново цялото село подава молба за приобщаване към Българската екзархия (Рапорт/Raport 1908: 121б).

В рапорта от друга инспекторска проверка на местното училище, датирана от месец февруари 1909 г., се споменава, че додуларци се приобща-

ват към Българската екзархия за пръв път през 1875 г. В 1880 г. отново са под опеката на Гръцката патриаршия, а през 1897 г. пак преминават под покровителството на Българската екзархия. В архива на Екзархията се открива молба, датирана от 12.01.1897 г., на тогавашния свещеник на с. Додуларе Иван Ангелов за преминаването му към нея (Молба/Molba 1897: 12). Интересно е, че според написаното свещеникът иска да служи „като свещенослужител в селото ... по матерния си език“, но е изписал името си най-отдолу с гръцка графика, което показва, че не е владеел добре писмено български език. През 1905 г. местното българско население било подложено на постоянен тормоз от страна на гръцки андартски чети, като дори една нощ била хвърлена бомба в селската църква, но додуларци устояли (Рапорт/Raport 1909б: 153б). Тези сведения показват тежкото положение на българското християнско население в Егейска Македония, където имало силно гръцко влияние. Но въпреки натиска, на който били подложени, местните българи са устоявали на всички опити за погърчването им.

Днес споменът за някогашното българско село Додулар е изтрит, но фасадният надпис над входа на църквата му „Св. Димитър“ ни напомня за него². Надписът е кирилски, с букви, оформени с широки линии, наподобяващи едро уставно писмо (Йончев/Yonchev 1975: 175). Разположен е над входната врата и е разделен на две части – северна и южна, като в средата, над най-високата част на арката над входа, е оформена украса: кръст, обграден с растителни мотиви, оцветени в розово.

Двете части на надписа съставляват два отделни текста, оградени от широка синя линия с червен кант отвътре, която оформя с горната и с двете отвесни крайни страни правоъгълник. Долната хоризонтална линия от двете страни на долния край на арката е съвсем къса, а после следва контурите на самата сводеста арка над входната врата. Двата текста завършват с концовки, включващи растителни мотиви, а в текста от северната страна, след изписаната дата на р. 4, се открива своеобразна заставка с растителни мотиви. Текстът от северната страна на входа е разположен на 6 реда. Той гласи:

- р. 1: обнови сиа $\overline{\text{с}}\overline{\text{т}}$!
- р. 2: храмъ сий въ
- р. 3: лѣто 1853 ! 10-вѣ!
- р. 4: 14 ...напис !
- р. 5: чрѣкъ, $\overline{\text{ч}}\overline{\text{в}}$! $\overline{\text{т}}$!
- р. 6: $\overline{\text{п}}$! $\overline{\text{п}}$!

Лигатури: р. 1: и + а.

Интерес представляват съкращения $\overline{\text{ч}}\overline{\text{в}}$! $\overline{\text{т}}$! на р. 5 и $\overline{\text{п}}$! $\overline{\text{п}}$! на р. 6. Първите могат да се разчетат като $\overline{\text{ч}}\overline{\text{в}}\overline{\text{н}}\overline{\text{н}}\overline{\text{к}}\overline{\text{ъ}}$ твои, а съкращенията на р. 6 – като $\overline{\text{пр}}\overline{\text{от}}\overline{\text{о}}$ попъ³.

Предлог $\Psi\text{P}\text{K}\text{Z}\text{K}$, засвидетелстван в старобългарски писмени паметници от XI в.⁴, се открива в текста в облик $\Psi\text{P}\text{K}\text{C}\text{K}$, с обеззвучена съгласна *c* вм. *z* в краесловие, което е характерно за разговорната българска реч. В случая вероятно писачът е допуснал това изписване под влияние на разговорния език.

При съкращение 10- $\bar{\text{B}}\bar{\text{P}}$ се открива съчетание от цифрови и буквени знаци, по гръцки образец, като с цифра 10 се означава гръцкото название $\delta\acute{\epsilon}\kappa\alpha$, т.е. отбелязва се месец $\Delta\epsilon\kappa\acute{\epsilon}\mu\beta\rho\iota\omicron\varsigma$ 'декември'.

Надписът от южната страна на арката е разположен на 5 реда:

р. 1: и $\text{O}\text{B}\text{P}\text{K}\text{T}\text{O}$ [$\chi\mu\epsilon$]

р. 2: нашъ $\text{M}\text{A}\text{T}\text{E}\text{P}\text{H}\text{I}$

р. 3: ѿ $\text{H}\text{A}\text{Z}\text{Y}\text{K}\text{K}$! [BK]

р. 4: MKT [ϕ] 1873 !

р. 5: $\text{C}\text{H}\text{I}\text{T}$! 24 - и.

Интерес представлява употребата на облик $\text{H}\text{A}\text{Z}\text{Y}\text{K}\text{K}$ със значение 'език, говор', докато в църковнославянския език думата е засвидетелствана със значение 'народ, племе', 'езичник'. Може да се предположи, че писачът не е имал добри познания по църковнославянски език, за да не изпише облик $\text{M}\text{A}\text{Z}\text{Y}\text{K}\text{K}$ със значения 'анатомичен и говорен орган' и 'говор' (Бончев/Bonchev 1995: 11; Алипий/Alipii 1961: 18). От друга страна, още в езика на новобългарските дамаскини от XVII в., по данни от Тихонравовия дамаскин (РКБЕНО/RKBENO 2012), Троянския дамаскин (Иванова/Ivanova 1967) и др., е факт употребата на облик *езыкъ* с графични варианти и със значения 'език, средство за устно и писмено общуване между хората', 'исторически възникнала общност на хора; народ, племе' и 'анатомичен орган у човека и животните'. В творбите на Йоаким Кърчовски облици $\text{H}\text{A}\text{Z}\text{Y}\text{K}\text{K}$, $\text{M}\text{A}\text{Z}\text{Y}\text{K}\text{K}$ се употребяват със значение 'език', макар и като изключение (Цойнска/Tsoynska 1979: 36–37). Факт е, че в първата възрожденска граматика на новобългарския книжовен език се утвърждава употребата на облик $\text{H}\text{A}\text{Z}\text{Y}\text{K}\text{K}$ със значение 'език' (Рилски/Rilski 1835).

Налице е употреба в двата текста на буквен знак ѿ (й), нехарактерен за графичната система на църковнославянския език (Бончев/Bonchev 1995: 10). Според някои изследвачи „ѿ“ навлиза в руската писмена традиция още през XIV в., но при формите за ед.ч. на прилагателните имена от м.р. графемата не се е употребявала в краесловие до „Никоновската реформа“ (Алипий/Alipii 1961: 12). В българската писмена традиция буквен знак „ѿ“ навлиза от руското писмо през епохата на разцвет на дамаскинската книжнина у нас, след XVI в. (Мирчев/Mirchev 1953: 323; Бончев/Bonchev 1995: 11). В случая употребата му трябва да се свърже с влиянието на

формирация се през XIX в. новобългарски книжовен език. В Рибния буквар на Петър Берон (Берон/Beron 1824), в граматиката на Неофит Рилски (Рилски/Rilski 1835) и в другите новобългарски граматики от първата половина на XIX в. е факт употребата на буквен знак „й“.

Звук у се отбелязва изключително с графема ꙗ, а не с обичайните за графичната система на църковнославянския език графема њ в средисловие и краесловие и с буквено съчетание оу в началословие (Бончев/Bonchev 1995: 10; Алипий/Alipii 1961: 18). Такова изписване се утвърждава в по-късните новобългарски граматики от втората половина на XIX в. (Момчилов/Momchilov 1868: 140).

Употребяваното в текстовете двоеточие наподобява по оформление удивителен знак, чиято отвесна чертица е къса и леко наклонена надясно в горния край (!).

Запазеният български кирилски фасаден надпис от църквата на с. Додулар (дн. грц. Диавата), Солунско, е с летописен характер (Смядовски/Smyadovski 1993: 76–77). Той дава ценни сведения за две важни събития от живота на местните българи през Възраждането – подновяването на местния църковен храм през 1853 г.; отхвърлянето на зависимостта от Гръцката патриаршия, както и премахването на гръцкия език при богослужението в местната църква и при обучението на децата в училището през 1873 г. Според текста от северната страна обновяването на църковния храм е станало през 1853 г., като е отбелязана и точната дата – 14 декември.

Според текста от южната страна окончателното утвърждаване на родния български език и отхвърлянето на гръцкия е станало през 1873 г., като също е посочена конкретна дата – 25 септември. Утвърждаването на родния български език в богослужението и в обучението в местното училище е отбелязано със старобългарската и църковнославянска дума *обръќати* със значение ‘намирам, откривам нещо, което търся’ (СтбР/StbR 2009; Бончев/Bonchev 1995), в случая ‘преоткривам нещо’, а самият роден български език е определен като *матѣрній язъкъ*. Отбелязаната дата съвпада с посочената в рапорта на училищния инспектор към Българската екзархия от 1908 г. за първото отказване на местните българи от Гръцката патриаршия през 1873 г. Прави впечатление, че додуларци твърде рано се отказват от Патриаршията, като се има предвид, че множество български християнски села в Беломорска Македония и Тракия правят това едва в края на XIX и дори в началото на XX в. (Митринов/Mitrinov 2010). Но в случая трябва да се има предвид близостта на с. Додулар до големия град Солун, поради което местните българи са били под благотворното въздействие на Солунската българска община, основана през 1868 г. от представители на многобройното българско гражданство (Салгънджиев/Salgandzhiev 1906: 27–28). Както отбелязват изследователите, Българската митрополия и българската църковна община в Солун следят отблизо развитието на бъл-

гарските училища в епархията и околията (Галчев/Galchev 2005: 332, 333). Несъмнено е било обръщано внимание и на църковното дело. В по-отдалечените райони българите християни са били подложени на по-голям натиск от страна на местните проводници на гърцизма и на своеволията на местни турски даребеи, което се е отразявало на тяхната решимост да се борят за църковна независимост. Същевременно неколkokратното преминаване под покровителството на Българската екзархия и отмятането от него е често явление във възрожденската история на много български селища от Беломорието, където влиянието на Гръцката патриаршия е било много силно.

Данните за по чудо оцелелия до днес български кирилски фасаден надпис на църквата в някогашното българско с. Додулар, Солунско, са ценни, защото дават сведения за българското минало на тоя някогашен югозападен край на българското езиково землище. За съжаление, подобни епиграфски български паметници от епохата на Възраждането, оцелели след планомерното им унищожаване от гръцките власти, са истинска рядкост. Затова е нужно българските институции, занимаващи се с опазването на българското културноисторическо наследство зад граница, да вземат спешни мерки за опазването на важни за историята ни епиграфски паметници, оцелели до днес.

БЕЛЕЖКИ / NOTES

¹ Погонът е мярка за повърхнина, равняваща се на близо 1 декар (БЕР/BER 1996).

² Заслугата за откриването на писмения паметник е на неуморимия ентузиаст и изследвач на българското културноисторическо наследство в Беломорието г-н Тодор Георгиев от гр. Пловдив, на когото изказвам голяма благодарност.

³ Изказвам благодарността си на покойния колега проф. Стефан Смядовски, който помогна при разчитането на текста.

⁴ По данни на проф. Елка Мирчева, предлог *чрѣкъ* се открива в преславски превод на Псевдо-Методий Патарски, в облик, датиран от преди XI в., *чрезъ* (*чрезъ море*), което показва, че предлогът не е русизъм и наличието му в текста може да се обясни не единствено като църковнославянско езиково влияние.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Алипий 1961: *Алипий йеромонах (Гаманович)*. Грамматика церковно-славянскогo языка. Москва. [Alipii 1961: *Alipii ieromonakh (Gamanovich)*. Grammatika tserkovno-slavianskogo iazyka. Moskva.]

Андрейчин 1986: *Андрейчин Л.* Из историята на нашето езиково строителство. София. Народна просвета. [Andreychin 1986: *Andreychin L.* Iz istoriyata na nasheto ezikovo stroitelstvo. Sofia. Narodna prosveta.]

БЕР 1996: *Български етимологичен речник. Т. 5, надеж – пускам.* София. Издателство на БАН. [BER 1996: *Balgarski etimologichen rechnik. T. 5, padezh – puskam.* Sofia. Izdatelstvo na BAN.]

Берон 1824: *Берон П.* Буквар с различни поучения (Рибен буквар). [Брашов]. [Beron 1824: *Beron P.* Bukvar s razlichni pouchenia (Riben bukvar). [Brashov].]

Бончев 1995: *Бончев, А.* Църковнославянска граматика. Речник на църковнославянски език. Велико Търново. ЕТ „Христо Червенаков – Митко“. [Bonchev 1995: *Bonchev, A.* Tsarkovnoslavyanska gramatika. Rechnik na tsarkovnoslavyanski ezik. Veliko Tarnovo. ET „Hristo Chervenakov – Mitko“.]

Галчев 2005: *Галчев Ил.* Българската просвета в Солунския вилает. София. УИ „Св. Климент Охридски“. [Galchev 2005: *Galchev Il.* Balgarskata prosveta v Solunskiya vilaet. Sofia. UI „Sv. Kliment Ohridski“.]

Грозданова 1989: *Грозданова, Ел.* Българската народност през XVII век. Демографско изследване. София. Наука и изкуство. [Grozdanova 1989: *Grozdanova, El.* Balgarskata narodnost prez XVII vek. Demografsko izsledvane. Sofia. Nauka i izkustvo.]

Иванова 1967: *Иванова А.* Троянски дамаскин. Български паметник от XVII век. София. Издателство на БАН. [Ivanova 1967: *Ivanova A.* Troyanski damaskin. Balgarski pametnik ot XVII vek. Sofia. Izdatelstvo na BAN.]

Йончев: *Йончев, В.* Шрифтовете през вековете. София. Български художник. [Yonchev 1975: *Yonchev, V.* Shriftovete prez vekovete. Sofia. Balgarski hudozhnik.]

Кънчов 1970: *Кънчов, Ив.* Македония. Етнография и статистика. – В: Избрани произведения, Т. 2. София. Наука и изкуство. [Kanchov 1970: *Kanchov, Iv.* Makedonia. Etnografiya i statistika. – In: Izbrani proizvedeniya, T. 2. Sofia. Nauka i izkustvo.]

Мирчев 1953: *Мирчев, К.* Поглед върху развоя на българското кирилско писмо. – БЕ, № 4, с. 309–328. [Mirchev 1953: *Mirchev, K.* Pogled varhu razvoaya na balgarskoto kirilsko pismo. – БЕ, № 4, 309–328.]

Мирчев 1978: *Мирчев, К.* Историческа граматика на българския език. София. Наука и изкуство. [Mirchev 1978: *Mirchev, K.* Istoricheska gramatika na balgarskia ezik. Sofia. Nauka i izkustvo.]

Митринов 2010: *Митринов, Г.* Две молби на източнородопски български села за приобщаване към Българската екзархия, датирани от 90-те години на XIX век. – Доклад на национална научна конференция „Писмени извори за историята на Източните Родопи“. Кърджали. 22.10.2010 г. [Mitrinov 2010: *Mitrinov, G.* Dve molbi na iztochnorodopski balgarski sela za priobshtavane kam Balgarskata ekzarhia, datirani ot 90-te godini na XIX vek. – Doklad na natsionalna nauchna konferentsiya „Pisмени izvori za istoriyata na Iztochnite Rodopi“. Kardzhali. 22.10.2010 g.]

Митринов 2015: *Митринов, Г.* Българското църковно-историческо наследство в Беломорието. 1. Надписи на надгробия. – Известия на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“, кн. 28, 53–87. [Mitrinov 2015: *Mitrinov, G.* Balgarskoto tsarkovno-istoricheskoto nasledstvo v Belomoriето. 1. Nadpisi na nadgrobiiya. – Izvestiya na Instituta za balgarski ezik „Prof. Lyubomir Andreychin“, kn. 28, 53–87.]

Митринов 2016: *Митринов, Г.* Български следи по стенописите на църквата „Св. Архангел Михаил“ в с. Ловча, Неврокопско (дн. Драмско). – Известия на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“, кн. 29, 107–131. [Mitrinov 2016: *Mitrinov, G.* Balgarski sledi po stenopisite na tsarkvata „Sv. Arhangel Mihail“ v s. Lovcha, Nevrokopsko (dn. Dramsko). – Izvestiya na Instituta za balgarski ezik „Prof. Lyubomir Andreychin“, kn. 29, 107–131.]

Молба 1896: *Молба за приобщаване към Българската екзархия.* – ЦИАИ гр. София, Ф № 246 К, оп. 1, а.е. 128, Ч. II, л. 100. [Molba 1896: *Molba za priobshtavane kam Balgarskata ekzarhiya.* – TsIAI gr. Sofia, F № 246 K, op. 1, a.e. 128, Ch. II, l. 100.]

Молба 1897: *Молба на свещеника на с. Додуларе, Солунско за приобщаването му към Българската екзархия.* – ЦИАИ гр. София, Ф № 246 К, оп. 1, а.е. 146, Ч. I, л. 12. [Molba 1897: *Molba na sveshtenika na s. Dodulare, Solunsko za priobshtavaneto mu kam Balgarskata ekzarhiya.* – TsIAI gr. Sofia, F № 246 K, op. 1, a.e. 146, Ch. I, l. 12.]

Момчилов 1868: *Момчилов, Ив.* Грамматика на новобългарския езикъ. Русчукъ. [Momchilov 1868: *Momchilov, Iv.* Grammatika na novobalgarskiya ezik. Ruschuk.]

Рапорт 1908: *Ангелов, Д.* Рапорт за произведената ревизия на основните училища в Солунско и Лъгадинско. – ЦИАИ гр. София, Ф № 246 К, оп. 1, а.е. 368, Ч. II, л. 121. [Raport 1908: *Angelov, D.* Raport za proizvedenata reviziya na osnovnite uchilishta v Solunsko i Lagadinsko. – TsIAI gr. Sofia, F № 246 K, op. 1, a.e. 368, Ch. II, l. 121.]

Рапорт 1909а: *Рапорт за ревизията на селските училища в Лъгадинска, Солунска и Берска кази*, ЦИАИ, Ф № 246К, оп. 1, а.е. 405, Ч. 4, л. 214 б. [Raport 1909a: *Raport za reviziyata na selskite uchilishta v Lagadinska, Solunska i Berska kazi*, TsIAI, F № 246K, op. 1, a.e. 405, Ch. 4, l. 214 b.]

Рапорт 1909б: *Рапорт по ревизията на селските български училища в Солунска каза* – ЦИАИ, Ф № 246 К, оп. 1, а.е. 368, Ч. II, л. 151. [Raport 1909b: *Raport po reviziyata na selskite balgarski uchilishta v Solunska kaza* – TsIAI, F № 246 K, op. 1, a.e. 368, Ch. II, l. 151.]

РКБЕНО 2012: *Речник на книжовния български език на народна основа от XVII век (върху текст на Тихонравовия дамаскин)*. София. Издателство „Валентин Траянов“. [RKVENO 2012: *Rechnik na knizhovniya balgarski ezik na narodna основа ot XVII vek (varhu tekst na Tihonravoviya damaskin)*. Sofia. Izdatelstvo „Valentin Trayanov“.]

Рилски 1835: *Рилски, Неофит*. Болгарска граматика. Крагуевац. [Rilski 1835: *Rilski, Neofit*. Bolgarska gramatika. Kraguevats.]

ПРОД 1974: *Речник на редки, остарели и диалектни думи в литературата ни от XIX и XX век*. София. Издателство на БАН. [RROD 1974: *Rechnik na redki, ostareli i dialektni dumi v literaturata ni ot XIX i XX vek*. Sofia. Izdatelstvo na BAN.]

Салгънджиев 1906: *Салгънджиев, Ст.* Лични дела и спомени по възраждането на солунските и серски българи, или 12-годишна жестока неравна борба с гръцката пропаганда. Пловдив. [Salgandzhiev 1906: *Salgandzhiev, St.* Lichni dela i spomeni po vazrazhdaneto na solunskite i serski balgari, ili 12-godishna zhestoka neravna borba s gratskata propaganda. Plovdiv.]

Смядовски 1993: *Смядовски, Ст.* Българска кирилска епиграфика IX–XV век. София. 1992 АГАТА-А СД, Издателска група. [Smyadovski 1993: *Smyadovski, St.* Balgarska kirilska epigrafika IX–XV vek. Sofia. 1992 AGATA-A SD, Izdatelska grupa.]

СтбР 2009: *Старобългарски речник*. Т. 2, О–У. София. Издателство „Валентин Траянов“. [StbR 2009: *Starobalgarski rechnik*. Т. 2, О–У. Sofia. Izdatelstvo „Valentin Trayanov“.]

Статистика 1878: *Македония и Одринско*. Статистика на населението от 1873 г. София. Македонски научен институт. [Statistika 1878: *Makedonia i Odrinsko*. Statistika na naselenieto ot 1873 g. Sofia. Makedonski nauchen institut.]

ТДИМН 2002: *Турски документи за историјата на македонскиот народ*. Опширен пописен дефтер за Солунскиот санџак од 1568 / 69 година. Т. IX, кн. 1, Скопје. [TDIMN 2002: *Turski dokumenti za istorijata na makedonskiot narod*.

Opshiren popisen defter za Solunskiot sandzhak od 1568/69 godina. T. IX, kn. 1, Skorje.]

Цойнска 1979: *Цойнска, Р.* Езикът на Йоаким Кърчовски. София, Издателство на БАН. [Tsoynska 1979: *Tsoynska, R.* Ezikat na Yoakim Karchovski. Sofia, Izdatelstvo na BAN.]

✉ Доц. д-р Георги Митринов

Секция за история на българския език

Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“ при БАН

бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17, 1113 София, България

mitrinov@abv.bg

✉ *Assoc. Prof. Georgi Mitrinov, PhD*

Department of History of Bulgarian Language

Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences

52 Shipchenski prohod, Bl. 17, 1113 Sofia, Bulgaria

mitrinov@abv.bg